

Likums un Tiesības

Tiesību zinātne. Tiesības

Ringolds Balodis

Pasaules konstitucionālās attīstības galvenie posmi

Jānis Pleps

Latvijas Republikas Satversmē noteiktais izņēmuma stāvoklis un tā izsludināšanas kārtība (I)

Tiesību zinātne. Eiropas Savienības tiesības

Galina Žukova

Starptautisko līgumu piemērošana Eiropas Savienības tiesiskajā iekārtā (II)

Tiesību zinātne. Tiesību filozofijas vēsture

Agnese Saliņa

Taisnības un vienlīdzības meklējumi sociālistiskās tiesību skolas filozofijā (I)

Pasaules konstitucionālās attīstības galvenie posmi (2004. - janvāris, 6. sēj., nr.1 (53))

Ringolds Balodis,

Dr.iur.

Valststiesību zinātņu katedra, Latvijas Universitāte, Raiņa bulv. 19, Rīga, LV-1586

Pasaules konstitucionālās attīstības galvenie posmi

Satura rādītājs

- I. Ievads
- II. Laiks no 18. gadsimta līdz 20. gadsimta sākumam (līdz Pirmajam pasaules karam)
- III. Starpkaru periods
- IV. Laikposms pēc Otrā pasaules kara līdz PSRS sabrukumam
  1. PSRS konstitucionālo tiesību ietekme (1945–1980)
  2. Otrā pasaules kara uzvarētāju valstu ietekme uz Vāciju, Itāliju un Japānu (1945–1955)
  3. Dekolonizācijas procesa izraisītie konstitucionālisma uzplūdi
- V. Laikposms pēc PSRS sabrukuma
- VI. Konstitūciju internacionalizācijas process
- VII. Kopsavilkums

Anotācija

Šis raksts ir autora mēģinājums aptvert konstitucionālisma attīstību pasaulē un līdz ar to labāk un pamatīgāk izprast mūsu valsts konstitucionālo regulējumu. Sniedzot bagātu faktoloģisko materiālu par konstitūciju tapšanu dažādās pasaules valstīs, tiek sniegts kopskats par konstitucionālisma attīstības gaitu. Tiek nošķirti četri posmi (viļņi) konstitucionālisma attīstībā un ieskicēti katra posma laikā radušos konstitūciju pieņemšanas politiskie, ekonomiskie un sociālie priekšnoteikumi, raksturīgākās satura iezīmes. Tiek raksturotas arī mūsdienu konstitucionālās attīstības tendences, īpaši pievēršot uzmanību konstitūciju internacionalizācijas procesam. Raksta uzdevums ir ieskicēt modernā konstitucionālisma attīstības galvenos posmus un tajos pastāvošās likumsakarības, saistot pasaules tendences ar notikumiem Latvijā.

Senie ķīnieši mēdza teikt, ka tam, kurš realizē valsts pārvaldi, pirmajā vietā jāliek rituāls, jo tas ir pārvaldes pamatu pamats. Rituāla būtība saskaņā ar ķīniešu uzskatu ir šāda – noteikt **normu**.

I. Ievads

Konstitucionālās tiesības ikvienā valstī ir vadošā tiesību nozare, kas nosaka pārējo tiesību nozaru (administratīvo tiesību, krimināltiesību, civiltiesību, finanšu tiesību u.c. tiesību) pamatu. Konstitucionālās tiesības pieder pie publiskajām tiesībām, tās iemieto valsts funkcionēšanas pamatprincipus¹ un sniedz izpratni par valsts juridisko modeli. Konstitucionālās

tiesības kā tiesību nozare ir normu kopums, kas nosaka personas tiesiskā stāvokļa pamatus, pamatformas, kādās tauta īsteno savu varu visās valsts saimnieciskās, kultūras un sabiedriski politiskās dzīves jomās, valsts iekārtas tiesiskos pamatus, valsts iestāžu sistēmu, kompetenci un darbības pamatprincipus.² Konstitucionālās tiesības visās attīstītajās valstīs ir **elitāra tiesību nozare**, kuras ietvaros skata parlamentu tiesības,³ valdību un valsts vadītāju dažādo konstitucionāli tiesisko statusu. Atsevišķs un ļoti nozīmīgs analīzes objekts ir pamattiesību konstitucionālais regulējums, to nodrošināšanas starptautiski tiesiskie aspekti.

Ja Latvijas tiesību zinātne salīdzina ar Lielbritānijas, Vācijas, Krievijas, Francijas vai Amerikas Savienoto Valstu (ASV) tiesību zinātne, jāsecina, ka Latvijas jurisprudences vēl ir tikai sava ceļa sākumā. *Kārlis Dišlers* 1930. gadā rakstīja, ka Latvijas valststiesību zinātne atrodas vēl tikai tapšanas stadijā.⁴ Tiesa, nav šaubu, ka situācija šobrīd ir daudz labāka nekā 1930. gadā, jo mūsu arsenālā ir arī pirmā valsts neatkarības perioda pieredze, turklāt par dabisku Latvijas konstitucionālo tiesību sastāvdaļu kļuvis Rietumu, jo īpaši kontinentālās Eiropas tiesību loka tiesiskais mantojums, kas nopietni pretendē aizpildīt ilgo okupācijas laiku atstāto robežu. Lai novērtētu pašreizējo Latvijas attīstības stadiju, vispirms nepieciešams izprast pasaulē notiekošos procesus. Šis raksts ir pieticīgs mēģinājums aptvert konstitucionālisma attīstību pasaulē un līdz ar to labāk un pamatīgāk izprast mūsu valsts konstitucionālo regulējumu. Pilnībā jāpiekrīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesim Dr.h.c. *Egilam Levitam*, kas uzskata,⁵ ka Latvija, kurai ir maza tiesību sistēma ar nelielu juridisko kapacitāti, jau gluži kvantitatīvi nevar attīstīt tik plašu juridisko atziņu krājumu, kāds iespējams lielās tiesību sistēmās ar ilgstoši attīstītu tiesību zinātne un apjomīgu tiesu praksi. Ņemot vērā iepriekšminēto secinājumu, *Egils Levits* pieļauj,⁶ ka Latvijas tiesībzinātniekiem un praktiķiem būtu jāmēģina nevis no jauna konstruēt tiesību pamatprincipus, bet gan rast tālākattīstības ierosmes un atbildes, kas jau aprobežotas citā, salīdzināmā tiesību sistēmā. Šādi

¹ Тихомиров Ю. *Публичное право*. Москва: БЕК, с. 331

² Krastiņš I. *Tiesību teorijas pamatjēdzieni*. Rīga: LU, 1996, 30. lpp.

³ Vitiņš V. *Vispārējs tiesību pārskats*. Rīga: Verdikts, 1993, 81. lpp.

⁴ Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1930, 5. lpp.

⁵ Levits E. Nopietns darbs konstitucionālajās tiesībās. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2001. 29. maijs, nr. 209

⁶ Turpat.

domai vajadzētu pievienoties, pat vēl vairāk – pamattiesību jomā būtu jāpārņem arī starptautisko un nacionālo tiesu praksē rodāmās juridiskās atziņas.

Savulaik *Karls Gustavs Jungs* (*Carl Gustav Jung*) atzīmējis: ja mācību grāmatā rakstīts, ka vienai slimībai paredzētas dažnedažādas zāles un dažādas dabas ārstnieciski līdzekļi, jāsecina, ka neviens no tiem nav efektīvs.⁷ To pašu var attiecināt uz jebkuriem konstitucionālajiem modeļiem – ir daudz un dažādu veidu, kā panākt valsts labklājību un pilsonisko mieru, tomēr neviens no šiem veidiem nav universāls, nedz arī tik efektīvs, lai to varētu ieteikt ikvienai valstij. Turklāt pat tad, ja divi dara vienu un to pašu, galarezultāts tomēr ir atšķirīgs.⁸ Tieši to pašu var teikt arī par dažādu valsts uzbūves un darbības principu ievērošanu. Kaut arī ikviena valsts atbilst kādam noteiktam valsts iekārtas veidam (piemēram, parlamentāra republika vai konstitucionāla monarhija), šo iekārtu īstenošana praksē ir atkarīga no daudziem faktoriem un apstākļiem, tai skaitā svarīga nozīme ir arī attiecīgās valsts nacionālajam stāvoklim, ģeogrāfiskajam izvietojumam, valodai, vēsturei un, protams, tiesībām.

Jāatzīmē, ka visu valstu konstitucionālajam regulējumam un tā piemērošanai ir arī daudzas kopīgas iezīmes, jo visas valstis darbojas vienā politiskajā telpā. Vēsture, sociums, globalizācijas tendences un informācijas apmaiņa – tas viss ir ietekmējis un arī turpmāk ietekmēs valstis. Tādējādi visās valstīs nostabilizējas vairāk vai mazāk līdzīgi valsts darbības principi un iezīmes. Notiek milzīgas strukturālas tiklab globāla, kā arī valsts mēroga pārmaiņas, kas solās būt lielākas par iespiedmašīnas izgudrošanas sekām vai rūpniecības apvērsumu. Iespējams, ka patlaban notiek tikpat liela intelektuālā revolūcija kā tā, kura nošķīra moderno pasauli no viduslaikiem.⁹ Nopietnas pārmaiņas pasaulē notiek arī konstitucionālo tiesību jomā. Nav viennozīmīga viedokļa par tādas vai citādas iekārtas pārākumu. Katrai iekārtai ir savas stiprās un vājās puses, kas atklājušās daudz gadu un pat gadsimtu laikā.

Par Rietumu civilizāciju 11. gadsimta beigās var teikt, ka tolaik bija nevis valstis, bet drīzāk gan baznīca valsts veidolā.¹⁰ Turklāt, ja neņem vērā baznīcas likumus, līdz 11. gadsimta vidum Eiropā vispār nebija nekādu tiesību kodeksu.¹¹ Mūsdienu parlamentārisma un līdz ar to konstitucionālisma attīstība sākās 12. gadsimtā, Anglijā,¹² un pilnveidojās 17. gadsimtā. Lielu ietekmi atstāja 16. gadsimtā *Mārtiņa Lutera* (*Martin Luther*) iniciētā reformācija, kuru, ņemot vērā tās sekas, var uzskatīt par konstitucionāla rakstura reformu. Vācu vasaļvalstu revolūcija un tās izraisītā luterāņu reformācija darija galu katoļu baznīcas un laicīgās varas duālismam, atņemot baznīcai nozīmīgo konstitucionālā juridiskā procesa subjekta lomu. Pēc ievērojamā vācu jurista *Rūdolfa Zoma* (*Rudolph Sohm*) vārdiem, "luterāņu reformācija ne tikai atjaunoja ticību, bet arī atdzemdinaja garīgo un tiesību pasauli"¹³. *Harolds Džozefs Berman* (*Harold Joseph Berman*) to dēvē pat par pāvesta varas un tiesību revolūciju (*Papstrevolutionen* – vācu val.).¹⁴ Trīres universitātes (Vācija) profesors un salīdzinošo

konstitucionālo tiesību eksperts *Gerhards Roberss* (*Gerhard Robbers*) atzīmē, ka reformāciju varētu uzskatīt pat par visievērojamāko priekšnoteikumu mūsdienu konstitucionālo tiesību attīstībai.¹⁵

Tomēr britu un vāciešu veikums jāuzskata tikai par prelūdiju, jo par modernā konstitucionālisma attīstības sākumpunktu pieņemts uzskatīt 18. gadsimta beigās, proti, ASV *Konstitūcijas* pieņemšanas brīdi. Tiesa, britu 1689. gada *Tiesību bills* (*Bill of Rights*) bija pamats, kas spēcīgi iedvesmoja 1787. gada ASV *Konstitūcijas* izstrādātājus jeb tēvus.¹⁶ ASV *Konstitūcija* bija demokrātiskās brīvības manifests, kas uzrunāja visu pasauli.¹⁷ Tā bija pirmā kodificētā un rakstītā pasaules konstitūcija, un tieši tāpēc tā ir ļoti nozīmīga ne tikai juridiskajā, bet arī politiskajā aspektā.¹⁸ Lai gan sākumā ASV *Konstitūcija* tika veidota kā tāds dokuments, kam vajadzētu regulēt pārvaldi tikai attiecībā uz četriem miljoniem cilvēku, kas mita 13 kolonijās gar Atlantijas okeāna piekrasti, tās pamatnoteikumi izrādījās esam tik saprātīgi, ka ar pavisam nedaudzu, konkrēti, 27 labojumu palīdzību ASV *Konstitūcija* vēl šobrīd apmierina 50 štatos dzīvojošo 270 miljonu cilvēku vajadzības. Nemaz nerunājot par *Konstitūcijas* lielo nozīmi pašās ASV, kur to uzskata par svētu dokumentu, kurā reiz ierakstīts vārds vairs nav dzēšams mūžu mūžos,¹⁹ nav ne mazāko šaubu, ka ASV *Konstitūcijas* pieņemšana paātrināja visas pasaules civilizācijas attīstību. Atsevišķa pētījuma vērti ir arī konstitucionalizācijas procesi, kas risinājušies pašu ASV iekšienē. Par to liecina apstākļi, ka ASV štatos kopumā pieņemtas 146 štatu konstitūcijas.²⁰ Visjaunākā no tām ir 1982. gadā pieņemtā Džordžijas štata konstitūcija,²¹ bet

⁷ Юнг К.Г. *Проблемы души нашего времени*. Москва: Прогресс-Универс, 1993, с. 12

⁸ Шопенгауер А. *Афоризмы житейской мудрости*. Москва: Советский писатель, 1990, с. 187

⁹ Vanags J. Ko Latvija atbildētu Poncijam Pilātam? *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 6. decembris, nr. 179

¹⁰ Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. Москва: МГУ, 1994, с. 518

¹¹ Ibid., с. 11.

¹² Plucknett T.F.T. *Concise History of the Common Law*. 5th ed. London: Butterworth, 1956, pp. 11–18

¹³ Sohm R. *Weltliches und geistliches Recht*. München, Leipzig, 1914, S. 69

¹⁴ Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. Москва: МГУ, 1994, с. 9–19

¹⁵ Robbers G. *An Introduction to German Law*. 3th ed. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003, p. 40

¹⁶ Бромхед П. *Эволюция Британской Конституции*. Москва: Юридическая литература, 1978, с. 34

¹⁷ Севастьянов Г.Н. (Ред.) *История США*. Том 1. Москва: Наука, 1983, с. 192

¹⁸ Cipellius R. *Vispārējā mācība par valsti*. Rīga: AGB, 1998, 333. lpp.

¹⁹ Tribe L.H., Dorf M.C. *On Reading the Constitution*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1991, p. 17

²⁰ Hall K. (Ed.) *The Constitutional Convention as an Amending Device*. Washington, 1981, p. 9

²¹ ASV Džordžijas štata jeb pavalsts likumdevēji nolēma pieņemt jaunu konstitūciju pēc tam, kad iepriekšējo konstitūciju bija papildinājuši ar veseliem 832 labojumiem. Jāpaskaidro, ka Džordžijas štata konstitūcijas grozījumi, tāpat kā pārējo ASV štatu konstitūciju grozījumi, tika noformēti pēc ASV *Konstitūcijas* parauga – kā labojumi; tas nozīmē, ka tekstā paliek saglabātas arī vairs spēkā neesošās konstitūcijas normas.

visvecākās ASV štatu konstitūcijas gods pienākas Masačūsetsas štata pamatlikumam, kas pieņemts 1780. gadā – septiņus gadus pirms pašas ASV Konstitūcijas pieņemšanas.

Tieši ASV Konstitūcija bija tas demokrātijas standarts, kas praktiski pierādīja, ka varas dalīšanas un varas atzaru savstarpējās kontroles un līdzsvarošanas princips²² (*principle of the checks and balances* – angļu val.) ir darbotiespējīgs. Turklāt neaizmirsīsim, ka tieši ASV 19. gadsimtā²³ radās doktrīna par konstitucionālās uzraudzības realizāciju, kas ir īpašas sarunas vērtā.

Modernā konstitucionālisma attīstības vēsturi var iedalīt četros posmos jeb viļņos. Šie viļņi ir saistāmi ar nopietniem pasaules mēroga sabiedriskiem vai sociāliem satricinājumiem, kuri radušies kā karu, revolūciju vai ekonomisku krīžu sekas.²⁴

II. Laiks no 18. gadsimta līdz 20. gadsimta sākumam (līdz Pirmajam pasaules karam)

Lai arī šā perioda jeb konstitucionālisma viļņa lielākais notikums bija 1787. gada ASV Konstitūcijas pieņemšana, tas bija ražīgs arī ar daudziem citiem ievērojamiem notikumiem (dokumentiem). Lai gan tolaik saziņas līdzekļu kapacitāte bija visai zema, Ziemeļamerikas paraugs izplatījās strauji. “Vecajā pasaulē” to katalizēja Lielā franču revolūcija un popularizēja Napoleons I. Francijas revolūcijas auglis bija 1789. gada *Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija*. 1791. gadā Polijas un Lietuvas federācijas apvienotais Seims pieņēma *Valdīšanas likumu (Ustawa Rzadowa)*. Francijā konstitūcija tika pieņemta 1793. gadā. Polijas konstitūcijas mūžs gan bija tikai 14 mēnešus ilgs. Tomēr, pēc Tomasa Džefersona (*Thomas Jefferson*) vārdiem, pasaule 18. gadsimta beigās ieguva veselas trīs konstitūcijas, pret kurām jāizturas ar cieņu, un tās ir ASV, Polijas un Francijas konstitūcijas.²⁵

Francijas un ASV mantojums 19. gadsimtā uzņēma arvien straujākus attīstības tempus. Konstitūcijas pamazām pārvērtās no modes lietas par Eiropas valstu tiesību sistēmu dabiskiem pamatelementiem. 1812. gadā konstitūcija tika pieņemta Spānijā. Pēc revolūcijām konstitūcijas tika pieņemtas Portugālē 1822. gadā un Beļģijā 1831. gadā. Jāatzīmē, ka Portugāle pie šā konstitucionālās attīstības punkta neapstājās un 1911. gadā pieņēma jau ceturto konstitūciju pēc kārtas. Daļa konstitūciju darbojās visai neilgu laiku, tās tika nomainītas ar jaunākiem pamatlikumiem: tā Portugālē 1826. gadā, bet Spānijā 1837. gadā tika pieņemtas jaunas konstitūcijas. Jāatzīmē, ka Spānija 19. gadsimta beigās, 1869. gadā, pieņēma ceturto konstitūciju pēc kārtas.

Pēc amerikāņiem un frančiem savu artavu konstitucionālisma attīstībā deva arī vācieši. Prūsijā pēc tautas nemieriem monarhija, cenšdamās stabilizēt situāciju, 1850. gadā pieņēma konstitūciju, kas zināmā mērā bija balstīta uz Lielbritānijas parlamentāro pieredzi. 1867. gadā Prūsija pieņēma otro konstitūciju, kura lielā mērā

transformējās Vācijas impērijas 1871. gada konstitūcijā. 19. gadsimta otrajā pusē konstitūcijas tika pieņemtas Luksemburgas hercogistē – 1868. gadā, Itālijā – 1870. gadā un Nīderlandē – 1887. gadā.

1876. gadā Turcijā tika pieņemta konstitūcija, kas uzskatāma par pirmo konstitūciju musulmaņu pasaulē.²⁶

Demokratizācija un konstitucionālisms lēnām sāka izplatīties arī citur pasaulē. 1889. gadā Japānas imperators Meidzi uzdāvināja savai tautai pirmo konstitūciju. Uzlecošās saules zemē sākās tā saucamais apgrotās valdīšanas laiks. Japāna kļuva par pirmo konstitucionālo monarhiju savā reģionā.

Zināma konstitucionāla attīstība risinājās arī Krievijas impērijā, kur cars Nikolajs II. 1905. gada 17. oktobrī izdeva *Manifestu par pilsonisko brīvību ieviešanu un parlamenta [Valsts Domes] izveidošanu*.²⁷ Līdz 1917. gadam Valsts Dome pieņēma un imperators Nikolajs II. akceptēja veselu virkni konstitucionāla rakstura likumu, kuri, bez šaubām, jau sāka pretendēt uz vērā ņemamas konstitucionālo tiesību bāzes statusu.

²² Skat.: Melkšis E., Mēkons I. Amerikas neatkarības deklarācija. *Liekums un Tiesības*, 2001, 3. sēj., nr. 7 (23), 214. lpp.

²³ Par minētās prakses izcelsmes sākumu var uzskatīt 1803. gadu, kad ASV Augstākā tiesa lietā *Marbery v. Madison* iedrošinājās pēc savas izpratnes tulkot ASV Konstitūciju. Kad ASV Kongress “noklusēja”, kļuva skaidrs, ka Augstākajai tiesai tiek dota “zaļā gaisma” Konstitūcijas sistemātiskai pārskatīšanai jeb interpretēšanai. Nepagāja ilgs laiks, kad šī Augstākās tiesas iedrošināšanās pārtapa par neapstrīdamu prerogāтиву un Augstākā tiesa sāka lemt ne tikai par Kongresā pieņemtiem aktiem, bet arī par Valsts prezidenta un štatu likumdevēju izdoto normatīvo tiesību aktu atbilstību Konstitūcijai. Šobrīd ASV konstitucionālās kontroles ietvaros tiek ne tikai analizēta Kongresa pieņemto likumu, kā arī štatu likumdevēju un izpildvaras institūciju pieņemto normatīvo tiesību aktu atbilstība Konstitūcijai, bet arī veidotas jaunas konstitucionālo tiesību normas uz tiesu precedentu pamata. Šī atzītā doktrīna par ASV Augstākās tiesas konstitucionālās uzraudzības funkcijām ietver arī tiesības izskaidrot dažādas Konstitūcijas daļas kontekstā ar mainīgajiem tiesiskajiem, politiskajiem, ekonomiskajiem un sociālajiem apstākļiem. Tā, piemēram, ASV Augstākā tiesa pieņēma lēmumu uzskatīt par antikonstitucionālām darbības, ar kādām štati turpināja skolās saglabāt izglītības segregāciju. Arī skolu padomes izrādīja acimredzamu pretestību tiesu segregācijas kursam. Pēc šā lēmuma pieņemšanas Augstākā tiesa zemākām tiesu instancēm to izstīja kā pamācību/instrukciju turpmākai darbībai. Cits piemērs. 1962. gadā Augstākā tiesa izlēma par labu vēlēšanu principam viens cilvēks – viena balss utt. Fakts, ka lielu daļu jautājumu, ko nereglamentē ASV Konstitūcija, risina Augstākā tiesa, izskatot Konstitūcijā garantētos principus un ar saviem lēmumiem komentējot Konstitūciju, liecina par to, ka papildus rakstītajai konstitūcijai valstī eksistē arī tā saucamā dzīvā konstitūcija.

²⁴ Vispārzināms ir fakts, ka uz konstitucionālajām tiesībām lielu ietekmi atstāj pasaules sociālie satricinājumi: revolūcijas, kari, ekonomiskās krīzes un pat globalizācijas un tehnokrātijas procesi. Labākā ilustrācija tam, ka konstitūcijas parasti tiek rakstītas lielu sociālo satricinājumu laikā, ir fakts, ka britiem nav rakstveida konstitūcijas. Britiem kopš 17. gadsimta beigām izdevies saglabāt mieru, tātad viņiem arī nav bijis praktiskas vajadzības pēc rakstveida konstitūcijas.

²⁵ Rabska T. The new Constitution of the Republic of Poland. *European Public Law*, 1998, Vol. 4, p. 167

²⁶ Белокреницкий В.Я. (Ред.) *Мухоманские страны у границ СНГ (Афганистан, Пакистан, Иран и Турция – современное состояние, история и перспективы)*. Москва: ИВРАН-Крафт+, 2001, с. 183

²⁷ Казанцев Ю.Д. *Конституционное право Российской Федерации*. Москва: Юрилитинформ, 2001, с. 20

III. Starpkaru periods

Periods starp diviem pasaules kariem konstitucionālo tiesību aspektā patiesībā ir ne mazāk nozīmīgs un interesants kā 19. gadsimts.²⁸ Pasaules valstu apvienošanās Tautu Savienībā sekmēja ne tikai reliģiju un nacionālo minoritāšu aizsardzības sistēmas izveidi, bet arī konstitucionālo tiesību recepciju.²⁹ Šai periodā arī vairākās puskoloniālās valstīs tika pieņemtas konstitūcijas, kuras lielākoties bija attiecīgo metropoļu konstitūciju kopijas.³⁰ Jaunas konstitūcijas ieguva Ēģipte 1923. gadā, Irāka 1924. gadā, Libāna 1926. gadā, Sīrija 1930. gadā. 1924. gadā savu trešo konstitūciju ieguva Turcija.

Šai pašā laikposmā jaunas konstitūcijas tika pieņemtas arī Vācijā – 1919. gadā, Somijā – 1919. gadā, Grieķijā – 1927. gadā, Austrijā – 1920. gadā un Īrijā – 1937. gadā. Dažām valstīm konstitucionālisma jomā šis laiks bija visai ražīgs. Tā, piemēram, pat neskaitot Igaunijas Nacionālās padomes 1917. gada 28. novembrī pieņemto deklarāciju, ar kuru tā pasludināja sevi par augstāko varu Igaunijā un kuru daži zinātnieki dēvē par pagaidu konstitūciju³¹, Igaunijai vien bija veselas divas konstitūcijas – pieņemtas 1920. un 1938. gadā. Savukārt Lietuvā bija trīs “pagaidu” (1918., 1919. un 1920. gada) un trīs “pastāvīgās” konstitūcijas (1922., 1928. un 1938. gada). Polijā šai periodā bija divas konstitūcijas – pieņemtas 1921. un 1935. gadā. 1935. gada 23. aprīļa konstitūcija, autoritārā režīma jeb tā saucamā *Pilsudska konstitūcija*, atstāja lielu ietekmi uz Lietuvas un Igaunijas konstitūcijām.³²

Runājot par šo konstitucionālisma attīstības posmu, jau jāmin arī Latvija, jo Satversmes sapulcē 1922. gadā 15. februārī tika pieņemta mūsu valsts konstitūcija – *Latvijas Republikas Satversme (Satversme)*. Diemžēl Satversmes sapulcei neizdevās trešajā lasījumā apstiprināt cilvēktiesību sadaļu un tādēļ *Satversme* nekļuva par vienu no modernākajām Eiropas konstitūcijām, kurā iekļauts pamattiesību uzskaitījums.

Atsevišķi būtu atzīmējama padomju ideologizētās tiesību zinātnes artava “sociālistiskā konstitucionālisma” izgudrošana. 1918. gada 10. jūlijā V. Viskrievijas padomju kongresā tika pieņemta Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas konstitūcija,³³ kurā parādījās tādi jēdzieni kā “šķiru cīņa” un “proletariāta diktatūra” padomju varas formā. Pirmā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) konstitūcija tika pieņemta 1924. gadā. Savukārt pēc tam, kad sociālisms bija uzvarējis un visas ekspluatatoru šķiras likvidētas³⁴, 1936. gada 5. decembrī³⁵ tika pieņemta pēc skaita trešā padomju konstitūcija. Tieši šis dokuments kļuva par padomju republiku (t.sk. Latvijas PSR), kā arī padomju kontrolēto Austrumeiropas valstu konstitūciju paraugu. Mongolijā konstitūcija tika pieņemta 1924. gadā.

Šai posma beigās Eiropā bija vērojama nopietna demokrātijas un līdz ar to arī konstitucionālisma krīze. Lai arī fašisms Itālijā pie varas bija nācis jau 1922. gadā, bet Portugālē 1926. gadā, Latvijā autoritārisms un totalitārisms ienāca neilgi pēc tā uzvaras Vācijā. Iespējams, lielā mērā “pateicoties” Vācijas faktoram kā katalizatoram, jo galu galā Vācijai uz Latviju bija visai liela ietekme saistībā ar vācbaltiešu lielo īpatsvaru. Latvijā 1934. gada 15. maijā notika

valsts apvērsums un līdz pat padomju okupācijai 1940. gadā valdīja autoritārisms. Tiesa, padomju tiesībzinātnē *Kārļa Ulmaņa* režīmu dēvēja par fašistisku diktatūru.³⁶ Tas, neraugoties uz dažām teorētiski ideoloģiskām līdzībām³⁷, tāds, protams, nebija. *Kārļa Ulmaņa* politiskais režīms bija daudz maigāks. Tas nav salīdzināms ar totalitārajiem režīmiem, kurus vēlāk īstenoja vācu nacionālsociālisti un PSRS komunisti. Nenoliedzami, *Kārļa Ulmaņa* režīma laikā tika stipri ierobežotas pilsoniskās brīvības. Latvija zaudēja savu parlamentāro iekārtu un kļuva par valsti ar autoritāru režīmu. *Kārlis Ulmanis* apturēja *Satversmes* darbību un atlaida Saeimu. Viņš kļuva par galveno varas avotu, savās rokās apvienodams likumdevēja varu, izpildvaru un daļēji arī tiesu varu.³⁸ Lietuvā, Igaunijā un Polijā, kur arī tolaik pastāvēja autoritāri režīmi, prezidentiem tomēr bija mazāk pilnvaru nekā *Kārlim Ulmanim* Latvijā.

Jāpiebilst, ka vēsture liecina: lielākoties autoritāri un totalitāri režīmi cenšas savu varu maskēt ar zināmu konstitucionālību. Iepriekš aprakstītā posma likumsakarīgs fināls bija Tautu Savienības izjukšana un pasaules vēsturē asiņainākais karš. Pēc Otrā pasaules kara sākās jauna ēra.

IV. Laikposms pēc Otrā pasaules kara līdz PSRS sabrukumam

1. PSRS konstitucionālo tiesību ietekme (1945–1980)

Antihitleriskā koalīcija (ASV, PSRS, Lielbritānija un Francija), uzvarējusi Otrajā pasaules karā, izjuka, un visa pasaule sadalījās divās tiklab politiska, kā militāra rakstura nometnēs. Vienas nometnes vadībā bija ASV, otras – PSRS. PSRS, pasaulē pastāvīgi paplašinot savu ietekmi,

²⁸ Skat.: Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Практикум. Москва: Юристъ, 2001, с. 49.

²⁹ Recepcija – citas valsts tiesību pārņemšana un padarīšana par savā valstī spēkā esošām tiesībām.

³⁰ Сапронова М. Арабский восток: власть и конституции. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2001, с. 10

³¹ Schneider H. The Principle of Separate and Balanced Powers in Estonian Constitutions. *Juridica International*, 1997, No. 2, pp. 35–49; http://www.juridica.ee/international_en.php?year=1997&number=1.

³² Pettai V. Estonia: Positive and Negative Institutional Engineering. In: Zielonka J. (Ed.) *Democratic Consolidation in Eastern Europe*. New York: Oxford University Press, 2001, p. 122; History of the Rūgikogu. <http://www.rugikogu.ee/?id=6846>.

³³ Stučka P. *Rakstu izlase*. 2. sēj. Rīga, 1978, 368. lpp.

³⁴ *Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture*. Rīga, 1959, 434. lpp.

³⁵ Jērāns P. (Red.) *Politiskā enciklopēdija*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987, 317. lpp.

³⁶ Drizulis A. *Cīņa par fašistiskās diktatūras gāšanu un padomju varas nodibināšanu Latvijā 1940. gadā*. Rīga, 1951; Rudēvics A. *Fašistiskā diktatūra Latvijā*. Rīga, 1961; Krastiņš J. *Latvija fašistiskās diktatūras laikā (1934–1940)*. Rīga, 1949.

³⁷ “Tautiskā valstī, sākot no pagasta līdz pat galvenajiem valsts vadošajiem orgāniem, nekur nebūs pārstāvības orgānu, kuri lēmumu pieņemtu pēc vairākuma principa. Būs tikai padomdevējorgāni, kuru uzdevums ir palīdzēt vadonim, kas savukārt darbiniekus ieceļ atbildīgos amatos.” Hītlers Ā. *Mana cīņa*. Kaunas, 1995, 315. lpp.

³⁸ Ziemeļe I. (Red.) *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Rīga: SIA “Izglītības solī”, 2000, 205. lpp.

līdz ar komunistisko ideoloģiju izplatīja arī sociālistiskās tiesības. PSRS protektorātā tika veikts padomju tiesību skolas inspirēts sociālistisko konstitucionālo tiesību eksperiments. Republiku konstitūcijas tika veidotas pēc 1936. gada PSRS konstitūcijas jeb *Stalīna konstitūcijas* parauga. Austrumeiropas un arī citu sociālistisko valstu konstitūcijas tika mākslīgi veidotas pēc 1936. gada PSRS konstitūcijas parauga un pieņemtas dažus gadus pēc Otrā pasaules kara beigām. Vjetnamā, Albānijā un Dienvidslāvijā konstitūcijas tika pieņemtas 1946. gadā, Bulgārijā – 1947. gadā, Čehoslovākijā un Rumānijā – 1948. gadā, Ungārijā un Vācijas Demokrātiskajā Republikā (VDR) – 1949. gadā, Polijā – 1952. gadā.³⁹ Daudzas sociālistiskās valstis šīs “pēckara konstitūcijas” vēlāk nomainīja ar nedaudz liberālākām konstitūcijām: Čehoslovākija un Vjetnama – 1960. gadā, Bulgārija – 1971. gadā, VDR – 1974. gadā,⁴⁰ bet Albānija – 1976. gadā. Dažas sociālistiskās valstis konstitūciju nomainīja pat vairākkārt: Dienvidslāvija – 1953., 1963. un 1974. gadā, Rumānija – 1952. un 1965. gadā, bet Mongolija – 1940. un 1960. gadā. Ķīnas Tautas Republikā, ja neņem vērā 1949. gada politisko programmu, kas kalpoja kā konstitūcija, šai periodā pavisam tika pieņemtas četras konstitūcijas – 1954., 1975., 1978. un 1982. gadā. Korejas Tautas Demokrātiskajā Republikā konstitūcija tika pieņemta 1972. gadā.

PSRS “brālīgajām zemēm” pārējā pasaulē – Āzijā, Tuvojos Austrumos un Āfrikā – sniedza palīdzību ne tikai ekonomiskā veidā,⁴¹ bet arī konstitucionālajā jomā, nosūtot uz attiecīgo valsti juristus konsultantus vai arī sniedzot attiecīgās valsts pilsoņiem padomju augstāko juridisko izglītību. Savu pēdējo konstitūciju PSRS pieņēma 1977. gadā, un tajā pirmoreiz komunistiskā režīma pastāvēšanas laikā parādījās tādi jēdzieni un principi kā “nevainīguma prezumpcija” (160. pants), “dzīvokļa neaizskaramība” (55. pants), “apziņas brīvība” (52. pants) un “dzimumu vienlīdzība” (53. pants).⁴²

2. Otrā pasaules kara uzvarētāju valstu ietekme uz Vāciju, Itāliju un Japānu (1945–1955)

Kā otrs pagājušā gadsimta otrās puses konstitucionālo tiesību attīstību stimulējošais faktors jāatzīmē ASV cietieni nepieļaut kara šausmu atkārtošanos. Vispirmām kārtām okupācijas režīmi bija tie, kas mudināja Vāciju, Itāliju un Japānu izstrādāt demokrātiskas konstitūcijas. 1946. gadā konstitūcija tika pieņemta Japānā⁴³, 1947. gadā – Itālijā⁴⁴, bet 1949. gadā – Vācijā⁴⁵.

Japānas pēckara konstitūcija tika pieņemta tikai ar otro mēģinājumu, jo Tālo Austrumu komisijai, kurā ietilpa Otrā pasaules kara uzvarētājas valstis PSRS, ASV, Lielbritānija un Austrālija, pirmais konstitūcijas projekts šķita pārāk reakcionārs. Par ļoti savdabīgu pēckara mantojumu Japānas 1946. gada 3. novembra konstitūcijā, pirmkārt, jāuzskata “stingrais” labojumu pieņemšanas mehānisms. To pierāda fakts, ka konstitūcija kopš tās pieņemšanas ne reizi nav grozīta. Otrkārt, Japānas konstitūcijas 9. pantā ir iekļauts konstitucionāls aizliegums “uz visiem laikiem” pirmajai uzsākt karu, turklāt konstitūcija liedz Japānai uzturēt regulāru armiju. Nav grūti secināt, ka Japānas

konstitūcija bija “juridiska rakstura apgrūtinājums” kā daļa no kapitulācijas noteikumiem.

Vācijas Federatīvās Republikas (VFR) *Pamatlikums* tika apstiprināts Vācijas Parlamentārās padomes sēdē Bonnā pie Reinas 1949. gada 8. maijā un stājās spēkā 1949. gada 23. maijā – pēc tam, kad tika ratificēts jaunizveidotajās federālo zemju valdībās. Konstitūciju nosauca par *Pamatlikumu*, jo tika nolemts, ka tā būs valsts augstākais dokuments līdz brīdim, kad sadalītā Vācija apvienosies. Pavisam drīz “pagaidu” konstitūcija kļuva par tautas atzītu dokumentu un vēl šobrīd kalpo par vācu tautu identificējošu elementu.⁴⁶ Daudzas VFR 1949. gada 23. maija *Pamatlikuma* normas un principi ir mantoti no kādreizējās Vēimāras republikas konstitūcijas,⁴⁷ bet vienlaikus tika pārņemtas arī uzvarētāju valstu (īpaši ASV) konstitūciju svarīgākās tēzes pamattiesību jomā.⁴⁸

Itālijā kopš 1922. gada, kad pie varas nāca *Benito Mussolini* (*Benito Mussolini*), formāli turpināja pastāvēt 1870. gada konstitūcija. Formāli, jo fašistiskais režīms šīs konstitūcijas darbību bija apturējis. Pēc tam, kad ASV 1945. gadā sakāva Itāliju, tās tautai tika dota iespēja plebiscītā 1946. gada 2. jūnijā izvēlēties valsts iekārtu. Itālijas karalis *Umberto II*. zaudēja troni, un Itālija kļuva par republiku.

3. Dekolonizācijas procesa izraisītie konstitucionālaisma uzplūdi

Tāpat kā Eiropā, konstitūciju radīšanas process sākās arī Āzijā, Tuvojos Austrumos un Āfrikā. Dekolonizācijas rezultātā Āfrikas un Āzijas jaunattīstības valstīs daļēji tika aizgūts no bijušajām metropolēm to normatīvo tiesību aktu kopums un līdz ar to arī skatījums uz konstitucionālajām tiesībām.⁴⁹ Neraugoties uz to, ka Lielbritānijā kodificētas

³⁹ Златопольский Д. Государственное право зарубежных стран: Восточной Европы и Азии. Москва: Зерцало, 1999, с. 33

⁴⁰ Варламова Н.В. (Отв. ред.) Конституции государств Центральной и Восточной Европы. Москва: МОНФ, 1997

⁴¹ Brežņevs L. PSKP Centrālās komitejas pārskats Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXVI kongresam un partijas kārtējie uzdevumi iekšpolitikā un ārpolitikā. Rīga, 1981, 12.–14. lpp.

⁴² Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Konstitūcija (*pamatlikums*). Rīga: Liesma, 1977, 7. lpp.

⁴³ <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/ja000000.html>

⁴⁴ <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/it000000.html>

⁴⁵ http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/gm_index.html

⁴⁶ Robbers G. *An Introduction to German Law*. 3th ed. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003, p. 43

⁴⁷ Fisk O. *Germany's Constitutions of 1871 and 1919*. Cincinnati, 1924, p. 292

⁴⁸ Michalowski S., Woods L. *German Constitutional Law: the Protection of Civil Liberties*. Aldershot: Dartmouth, 1999, p. 5

⁴⁹ Papildus jāatzīmē, ka vadošās kapitālistiskās Rietumvalstīs (Lielbritānija, Vācija, ASV u.c.) bija un joprojām ir sociālais labklājības etalons pārējām pasaules valstīm un, tā kā Āfrikas, Dienvidamerikas un Āzijas valstis tiecas sadarboties ar Rietumvalstīm, daudzi jaunattīstības valstu jaunie speciālisti ir ieguvuši augstāko izglītību Rietumvalstīs. Šo valstu juristi līdz ar civiltiesībām, krimināltiesībām un administratīvajām tiesībām ir aizguvuši arī rietumniecisku skatījumu uz konstitucionālajām tiesībām. Respektīvi, ir iemesls runāt par globalizācijas ietekmi un japāņu izcelsmes amerikāņu zinātnieka *Frānsisa Fukojamas* (*Francis Fukuyama*) formulēto “vilciena sastāva reakciju” attiecināt arī uz konstitucionālo tiesību attīstību. Skat.: Fukuyama F. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press, 1992.

konstitūcijas nemaz nebija, sevišķi liela nozīme pirmo "koloniālo konstitūciju" veidošanā bija tieši šai valstij, kuras koloniju teritorija 70 reizes pārsniedza pašas karalistes teritoriju, bet koloniju iedzīvotāju skaits veselas 10 reizes pārsniedza britu skaitu.⁵⁰ Lielbritānija 1940. gadā atzina bijušās kolonijas Indijas tiesības uz savu konstitūciju. Rezultātā valstiskumu un konstitūciju 1949. gadā ieguva **Indija**, bet **Pakistānā** pirmās konstitūcijas izstrāde turpinājās līdz 1956. gadam.

Jaunas konstitūcijas šai periodā tika pieņemtas **Ēģiptē** (1971. gadā), **Katarā** (1972. gadā), **Sīrijā** (1973. gadā), **Irānā** (1979. gadā), **Mauritānijā** un **Tunisijā** (1991. gadā), **Saūda Arābijā** (1992. gadā), **Omānā** (1996. gadā),⁵¹ **Sudānā** (1998. gadā) un **Monako** (1962. gadā). Dažas no arābu valstīm šai laikposmā spējējušas pieņemt pat vairākas konstitūcijas. Tā **Alžīrija** savu pirmo konstitūciju pieņēma 1976. gadā, bet vairākkārtīgi to grozīja, 1996. gada pārstrādāto redakciju, apstiprinot referendumā. Līdzīgi ir ar **Jemenas Arābu Republiku**, kuras konstitūcijas pieņemtas attiecīgi 1974. un 1991. gadā.

Lielā daļā šo Tuvo Austrumu arābu valstu konstitūciju redzama islāma reliģijas un šariata tiesību ietekme, un šajās valstīs (piemēram, Irānā, Apvienotajos Arābu Emirātos, Saūda Arābijā u.c.) pastāv stabila vienvaldības sistēma, kura balstās uz islāma reliģiju un kuru var definēt kā monotokrātismu.⁵² Islāma valstu konstitucionalizācijas procesi būtu jāpēta atsevišķi, jo, atšķirībā no Rietumu civilizācijas demokrātijas, monotokrātiska tipa valstīs reliģijas stabilizējošā iedarbība uz valsts kārtības uzturēšanu visbiežāk balstās uz iedzīvotāju garīgās dzīves neapzinātu, bet stingru reglamentāciju. Parasti šādās valstīs islāms tiek pasludināts par oficiālo valsts reliģiju. Zemēs, kur ir stipras musulmaņu tradīcijas, piemēram, **Saūda Arābijā** un **Irānā**, valsts likumi maz atšķiras no reliģiskajiem likumiem. Daudzas arābu valstīs islāmu atzinušas par valsts reliģiju un līdz ar to nonākušas baznīcas valsts statusā. Valsts reliģijas statuss islāma ticībai pārsvarā piešķirts ne agrāk kā pirms 20–30 gadiem, bet piecās valstīs – pat pēdējo 10 gadu laikā. Tas noteikts arī attiecīgo valstu konstitūcijās: **Jordānijas** konstitūcijā – 1952. gadā, **Tunisijas Republikas** konstitūcijā – 1959. gadā, **Kuveitas** konstitūcijā – 1962. gadā, **Malaizijas** konstitūcijā – 1963. gadā, **Lībijas** konstitūcijā – 1969. gadā, **Apvienoto Arābu Emirātu** konstitūcijā – 1971. gadā, **Bangladešas Tautas Republikas** konstitūcijā – 1972. gadā, **Marokas Karaļvalsts** konstitūcijā – 1972. gadā, **Pakistānas Islāma Republikas** konstitūcijā – 1973. gadā, **Sīrijas Arābu Republikas** konstitūcijā – 1973. gadā, **Somālijas Demokrātiskās Republikas** konstitūcijā – 1979. gadā, **Ēģiptes Arābu Republikas** konstitūcijā – 1980. gadā, **Alžīrijas** konstitūcijā – 1989. gadā, **Afganistānas** konstitūcijā – 1990. gadā, **Mauritānijas Islāma Republikas** konstitūcijā – 1991. gadā, **Saūda Arābijas Karaļvalsts** konstitūcijā – 1992. gadā, **Jemenas Republikas** konstitūcijā – 1994. gadā.⁵³

Noslēdzot šo nelielo ieskatu musulmaņu valstu konstitūcijās, var tikai pievienoties franču profesoram **Žoržam Vedēlam** (*Georges Vedel*), kas ir pārliecināts,⁵⁴ ka konstitucionālo tiesību skatpunkts vienlaikus ir arīrdzan attiecīgās valsts politiskais viedoklis.

V. Laikposms pēc PSRS sabrukuma

Nopietnu konstitucionālu reformu Eiropā iezīmēja **Vācijas apvienošanās**⁵⁵ un tai sekojošais **PSRS sabrukums**, pēc kura sociālistisko tiesību lokā palikušais vairs tikai dažas pasaules valstis (**Ķīna**, **Ziemeļkoreja**, **Vjetnama**, **Laosa** un **Kuba**). Bijušās PSRS republikas, tāpat kā agrākās PSRS satelītvalstis Austrumeiropā, ieguva vienotu apzīmējumu – "postsociālistiskās" valstis. Caurmērā piecu gadu termiņā visās šajās valstīs tika pieņemtas jaunas konstitūcijas: **Uzbekistānas** konstitūcija 1991. gadā, **Lietuvas**, **Igaunijas** un **Turkmenistānas** konstitūcijas 1992. gadā, **Krievijas**⁵⁶ un **Kirgizstānas** konstitūcijas 1993. gadā, **Moldovas** un **Tadžikistānas** konstitūcijas 1994. gadā, **Azerbaidžānas**, **Armēnijas**, **Gruzijas** un **Kazahstānas** konstitūcijas 1995. gadā, **Baltkrievijas** un **Ukrainas** konstitūcijas 1996. gadā.

Austrumeiropā šis process risinājās daudz ātrāk. **Rumānijā**, **Maķedonijā** un **Bulgārijā** konstitūcijas pieņemtas 1991. gadā, **Mongolijā** un **Vjetnamā** 1992. gadā, **Čehijā** un **Slovākijā** 1992. gadā, **Polijā** 1997. gadā.

Par izņēmumiem jāuzskata **Latvija**, **Ungārija** un **VDR**. **Latvijas Republika** vienīgā no visām bijušajām padomju republikām un Austrumeiropas valstīm atjaunojusi savu pirmskara konstitūciju. **Ungārija** ir savdabīga ar to, ka šai valstī pašlaik ir spēkā 1949. gadā (sociālisma periodā) pieņemtā konstitūcija. **VDR** situācija ir uzmanības vērtā tādēļ, ka 1949. gada 7. oktobrī dibinātā valsts savu valstiskumu brīvprātīgi zaudēja saskaņā ar **VFR** parakstīto 1990. gada 31. augusta apvienošanās līgumu. Saskaņā ar šo līgumu **VDR** kā valsts vairs nepastāvēja, bet šis valsts teritorija kā piecas Austrumvācijas zemes pievienojās **VFR**. **VFR** gan saskaņā ar *Pamatlikumā* iekļauto 135.a panta otro daļu uzņēmās visas **VDR** saistības.

⁵⁰ *Освобожденные страны и международное право*. Москва, 1987, с. 12

⁵¹ Чиркин В.Е. *Конституционное право зарубежных стран*. Практикум. Москва: Юристъ, 2001, с. 49

⁵² Чиркин В.Е. *Элементы сравнительного государственного права*. Москва: Институт государства и права РАН, 1994, с. 60–68

⁵³ Balodis R. *Vairāki tiesības*. Rīga: Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002, 86. lpp.

⁵⁴ Ведель Ж. *Административное право Франции*. Москва: Прогресс, 1973, с. 35

⁵⁵ *Конституции государств Европейского Союза*. Москва: Инфра-М-Норма, 1997, с. 172

⁵⁶ Krievijas Federācijas 1993. gada 12. decembra tautas referendumā pieņemtas konstitūcijas izstrādāšanas gaitā tika aplūkota un analizēta citu valstu pieredze. Visai nopietni tika apspriesta iespēja nodibināt federāciju pēc **VFR** zemju parauga, republikas (pašreizējos federācijas subjektus) nosaucot par zemēm un Federācijas padomes (augšpalātas) vietā veidojot ko līdzīgu **VFR** Bundesrātei. Vairums Konstitūcijas komisijas locekļu šādu pieeju neatbalstīja savu PSRS laikos iesakņojušos uzskatu dēļ, un šis priekšlikums tika noraidīts. Konstitūcijā daudz kas pārņemts no Francijas pieredzes, lai gan dažas normas ir aizgūtas arī no Vācijas, ASV un pat Itālijas konstitūcijām. Krievijas Federācijas 1993. gada konstitūcija kļuva par ievērojamu konstitucionālu paraugu un atstāja redzamas pēdas daudz bijušo PSRS republiku konstitūcijās.

VI. Konstitūciju internacionalizācijas process

Mūsdienu integrētajā pasaulē vērojama tendence, ka konstitucionālās tiesības (līdzīgi komerciesībām, jūras vai citām tiesībām) iegūst globālu raksturu. Valstu konstitūcijas kļūst arvien demokrātiskākas un vienlaikus līdzīgas cita citai. Daži Austrumeiropas juristi šai tendencei pat atraduši nosaukumu – “konstitūciju internacionalizācija”.⁵⁷ Demokrātijas attīstību un pilnveidošanos pasaulē ļoti ietekmēja Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) un vēlāk arī Eiropas Padomes izveidošana. Milzīgu iespaidu uz konstitucionālo procesu atstāja šo starptautisko organizāciju radītie starptautiskie akti (piemēram, ANO *Vispārējā cilvēktiesību deklarācija*, ANO *Konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskausšanu*, ANO *Konvencija par bērnu tiesībām*, *Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām*, *Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*, *Eiropas Vietējo pašvaldību harta* u.c.). 20. gadsimta astoņdesmitajos gados Eiropā sākās **Eiropas Kopienas konstitucionālizācijas process** (*the constitutionalization of the European Community* – angļu val.),⁵⁸ kas noslēgsies līdz ar Eiropas Savienības konstitūcijas pieņemšanu.

Turklāt ar iekšpolitiskiem, nevis ārpolitiskiem faktoriem bija saistītas konstitucionālas aktivitātes veselā virknē valstu. Dānijā konstitūcija pieņemta 1953. gadā, Maltā – 1964. gadā, Portugālē – 1975. gadā. 1978. gadā ceturtnā, pašreiz spēkā esošā konstitūcija pieņemta Spānijā. Nīderlandē konstitūcija pieņemta 1984. gadā. 1998. gada Šveices Konfederācijas Federālajā sapulcē tika pieņemta, bet 1999. gada tautas referendumā apstiprināta Šveices konstitūcija. Turcija šai periodā paspējusi pieņemt divas konstitūcijas – 1961. un 1982. gadā.

VII. Kopsavilkums

Pirmkārt, ir acīmredzams, ka Latvijas konstitucionālisms nav atraujams no pasaulē notiekošajiem procesiem. Latvijas Republikas konstitucionālisms sakņojas otrajā

attīstības posmā un, kā zināms, tika pārtraukts 1934. gada 15. maijā ar *Kārļa Ulmaņa* autoritārā režīma nodibināšanu. Lai arī apvērsumam bija iekšpolitiski cēloņi, tas kļuva reāls tikai ārpolitisku faktoru kontekstā. Demokrātijas krahs kā ķēdes reakcija izplatījās Eiropā. Ne tikai kaimiņvalstīs (Igaunijā, Lietuvā un Polijā), bet arī citviet Austrumeiropā (Rumānijā u.c.) un Rietumeiropā (Vācijā un Itālijā) modē bija “brūnā krāsa”, kas liecināja par totālu demokrātijas krīzi. Eiropa lēnām mainījās, un tas nevarēja neatbalsoties arī Latvijā.

Otrkārt, Latvijas pašreizējā attīstība arī ir saistīta ar globāliem un ārējiem faktoriem. Neatkarīgi no tā, vai Eiropas Savienība būs konfederācija vai arī laika gaitā kļūs par federāciju, Latvija šai savienībā iestāsies 2004. gada 1. maijā un jau šā gada jūnijā kā pilntiesīga ES dalībvalsts piedalīsies Eiroparlamenta vēlēšanās.⁵⁹ Šis faktors saistību ar globālajiem procesiem tikai vēl vairāk pastiprinās.

Visbeidzot, treškārt, autors vēlas atsaukties uz tiesībnātnieku *Aigaru Strupiņu*, kas secinājis, ka pasaulē pastāv un ar lielākām vai mazākām sekmēm reāli darbojas dažādas valsts uzbūves un darbības sistēmas. Stabilai šo sistēmu darbībai nepieciešami divi apstākļi: atbilstība konkrētai videi un iekšējais līdzsvars.⁶⁰ Var cerēt, ka Latvijā šie apstākļi pastāv un nekādi pārsteigumi mūsu konstitucionālo tiesību jomā nav gaidāmi, tomēr arī šobrīd, 2004. gadā, var atkal atkārtot jau minēto profesora *Kārļa Dišlera* 1930. gadā izdarīto secinājumu par to, ka Latvijas valststiesību zinātne atrodas vēl tikai tapšanas stadijā.⁶¹

⁵⁷ Алебастрова И. Конституционное право зарубежных стран. Москва: ЮРАЙТ-М, 2001, с. 57

⁵⁸ Hesse J., Johnson N. (Eds.) *Constitutional policy and change in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1995, pp. 16–18

⁵⁹ Tautas nobalsošanas par Latvijas dalību Eiropas Savienībā rezultāti. <http://www.cvk.lv/cgi-bin/wdbsgw/base/sae8dev.aktiv03er.vjs>

⁶⁰ Strupiņš A. *Parlamentārisma un prezidentālisma dilemmas*. Grām.: *Sarversmes reforma Latvijā: par un pret. Ekspertu seminārs*. Rīga: Sociāli ekonomisko pētījumu institūts “Latvija”, 1995, 47., 50. lpp.

⁶¹ Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1930, 5. lpp.

Summary

Main stages of world constitutional development

The constitutional development in Latvia is closely tied with processes that go on all around the world. The constitutionalism of the Republic of Latvia, having its roots in the second stage of world constitutional development, was interrupted by the authoritarian regime of Kārlis Ulmanis on May 15, 1934. Although Ulmanis' upheaval had had domestic political reasons, it only became real in the context of external factors. The crash of democracy spread all over Europe in chain reaction. Not only in Latvia's neighbouring countries (Estonia, Lithuania, Poland) but also in other Eastern European (Romania) and Western European (Germany, Italy) the “brown” colour was “fashion-style”. That was indicative of the total crisis of democracy. Europe was changing, and it could not pass Latvia. Speaking on Latvia's contemporary improvements in constitutional field, they are related with external and global factors. Without

reference to European Union's future either in the shape of confederation or federation, Latvia will join this union on May 1, 2004 and will take part in the elections of European Parliament as a full-fledged member of European Union. This factor will reinforce an interaction with global processes.

There are different forms of government and government functioning models; they are functioning, more or less successfully, in different countries. For a stable functioning of government systems two conditions should exist: conformity of government system with the local circumstances as well as system's internal balance. One can hope that aforementioned conditions exist in Latvia and there could not be any oncoming surprises in the field of our constitutional law. But, remembering the words said in 1930 by Prof. Kārlis Dišlers, one must take into account that Latvia's constitutional science is just in the stage of its formation.